

سکر ۽ راج جي مختصر تاريخ جن ماڻهن ان ۾ ڀڃڪڙي شاھنشاھي

(انگريزي ۾ مان ترجمو ۽ اختصار ڪيل)

۱۸۵۸: روھڙي ڪئنال وارو منصوبو ڪنھن پيش ڪيو جيڪو ان وقت تائين چيف انجنيئر ٿي ويو هو.

۱۸۶۷: حڪومت ڪنھن فيف کي ٻڌايو ته منصوبي تي نظرثاني ڪئي وڃي. وري ۱۸۹۰ ۾ ڪنھن فيف اسڪيم جي پوئواري ڪئي پر جڏهن پرچرڊ ڪميٽي ٻيون سفارشون ڪيون تڏهن جنرل فيف هندستان لاءِ مملڪتي سيڪريٽري کي پنهنجي ويچارن کان آگاهه ڪيو جنهن ۾ سمورن سوالن تي چيف انجنيئر جي صلاح ڏانهن اشارو ڪيو ويو.

۱۸۵۱: ڪنھن جان جيڪبسن: ان سال هن سنڌ جي ڪمشنر مسٽر ايڇ بي (بعد ۾ سرارٽل فرينڊر) جو ڌيان سنڌ ۾ آبپاشي جي صورتحال تي ويچار ڪرڻ لاءِ ڇڪايو.

ايڇ بي فرينڊر: آبپاشي کاتي کي منظم ڪري بالڪن ٽرنر کي ان جو انچارج مقرر ڪيائين.

۱۸۶۷: ڪنھن لي ميسوريئر: ۱۸۶۹ ۾ پيش ڪيل ۽ نظرثاني ٿيل منصوبي جو جائزو وٺڻ لاءِ مقرر ڪيو ويو.

۱۸۶۸: ٻيڊيو ايڇ هنولاڪ روھڙي ڪئنال منصوبي جي منظوري ڏني ۽ چيو ته ڪم گهٽ مقداري سطح تي هٿ هيٺ ڪيو وڃي.

۱۸۶۹: هر هائينس مير علي مراد خيرپور رياست جي والي ڪئنال جي خيرپور منجهان گذرڻ جي اجازت ڏني.

سروليم ميري ويدر: ڪرنل ۽ اسٽاف آف انڊيا جي آرڊر جو نائيت ڪمانڊر هو. ڪنھن لي

سکر ۽ راج جي سوال تي ڪافي مواد موجود آهي. ان ڪري ان کي ورهائڻ ٿيڪ نه ٿيندو. راج جي ڪاميابي سان ڪم ڪرڻ جي اڌ صدي کانپوءِ مناسب آهي ته ڪجهه اهڙن اهم ماڻهن جي فهرست پيش ڪجي، جن جي ڪري سکر ۽ راج ممڪن ٿي سگهيو تن کي ياد ڪيو وڃي.

۱۸۴۷

۱- ليفٽيننٽ ڪرنل والٽر اسڪاٽ: رائل انجنيئرنگ ڪارپس سان واسطو رکندڙ ڪرنل اسڪاٽ ۱۷ نومبر ۱۸۴۷ ۾ هڪ نوت ۾ ٻڌايو ته روھڙي وٽ جيستائين بند نه ٿو ٺاهي سگهجي، هن جو چوڻ هو ته ان ڪري اڏڻ سان درياءُ پنهنجو وهڪرو تبديل ڪندو. اڳتي هلي ان ڪارائتو راج سلامتيءَ ۽ رهبري وارن بندين جي خيال کي هٽي ڏني.

۱۸۵۵

۲- ليفٽيننٽ جي جي فيف: آري نارا سروي جو هرن ٽيڊنٽ: رائل انجنيئرنگ جي ليفٽيننٽ فيف ۱۸۵۵ ۾ هڪ تفصيلي رپورٽ لکي جنهن جو عنوان هو ”سنڌ ۾ آبپاشي جو خاڪو، ان جي سنڌاري لاءِ تجويزن سميت“.

۱۸۵۷: ليفٽيننٽ فيف جي سفارشن کي ٿيڪ سمجهيو ويو پر اختياري وارن محسوس ڪيو ته منظوري کان اڳ مناسب سروي ڪئي وڃي.

جي نظرثاني ٿيل منصوبي کي حڪومت وٽ پيش ڪيائين. ان منصوبي ۾ ڪئنال ۾ ٻيڙين ذريعي اڇ وڃ واري سهولت به رکي وئي هئي.

۱۸۷۱: ڪرنل رونڊل آبپاشي جو انسپيڪٽر جنرل هو جنهن گورنمينٽ آف انڊيا ريزوليشن نمبر ۵۴۰-۳۲-۱۱، ۲۱ سيپٽمبر ۱۸۷۱ جاري ڪيو، جنهن ۾ حڪم ڏنل هو ته بمبئي سرڪاري سنڌ ۾ سندن ڪئنال واسطي منصوبا تيار ڪري.

۱۸۷۲: لارڊ نارت بروڪ، وائسراءِ هو ۽ جڏهن سنڌ جي دوري تي آيو هو تڏهن ميجر لي ڪي هدايت ڪئي هئائين ته منصوبا ترڪ ڪيا وڃن ڇاڪاڻ ته انهن کي هٿ ۾ ڪٿن جو امڪان هميشه لاءِ پنهنجي گهٽ آهي.

۱۸۷۳: ٽيلو-ٽيليپرافي زميندارن ۽ جاگيردارن جي انسويشن، وائسراءِ نارت بروڪ جي منصوبي کي ترڪ ڪرڻ وارين هدايتن جي موت ۾ ڪافي يادداشتون موڪليون. انسويشن پرچرڊ ڪميٽيءَ جي مخالفت واري رپورٽ جي خلاف به اسڪيم ڪئي، جنهن منصوبي ترڪ ڪرڻ لاءِ قطعي سفارشون پيش ڪيون هيون. نيٺ جڏهن منصوبو

منظور ڪيو ويو ته انصوبيشن
اهو ڏسڻ لاءِ اهاءَ ورتا ته منصوبي
۾ تبديلي باگي تبليغي جي شامل
هئڻ جي خبر پئجي وڃي.

۱۸۷۷: لارڊ سالسبري، وانسراج
لارڊ نارت بروڪ ڪسانو وٽ منسوبي
هڪ نئي آءِ ۽ ڏنڊو-قلمبلي زميندار
جاگيردار انصوبيشن جي لکچر ۾
تي آياشي جي عام سرشتي
مطابق تهذيب ڪرڻ جو حڪم ڏنو.
۱۸۹۰: بمبئي جي گورنر
لارڊ ريس، جنرل ليف جي لکت
ڏانهن ڌيان ڇڪايو ۽ روهڙي
ڪئنال منصوبي جي جاچ ڪرڻ
جي تجويز ڏني. هن پاڻي جي
لاڳيتي فراهمي تي به زور ڏنو.

۱۸۹۰: آر بي جي وائس
سي آءِ اي حيدرآباد جي ڪئنال
جو ايگزيڪيوٽو انجنيئر هو ۽
روهڙي ڪئنال جي مالي لحاظ
کان عمل ۾ هئڻ جو ڳاڙها ڪاغذ تيار
ڪيائين.

۱۸۹۱: سر چارلس پرچرڊ
سي ايس آءِ، ڪي اي اي،
ڪائونسل جو ميمبر (وزير) هو.
هڪويت جي هڪ ڏهه ذريعي
۱۹ نومبر تي ڪيس ان ڪميٽيءَ
جو سربراھ بنايو ويو جنهن ڪي
روهڙي ڪئنال منصوبي ۽ سنڌ
جي آياشي سان لاڳاپيل ٻين
سوالن تي ويچار ڪرڻو هو.
ڪميٽي ساڻهن جي وڏي تعداد
کان پڇاڇا ڪرڻ کان پوءِ نتيجو
ڪڍيو ته منصوبو مالي لحاظ
کان ڪمزور آهي ۽ متفق راءِ سان
سفارش ڪئي ته ترڪ ڪيو وڃي.
۱۸۹۲ع ۾ هڪويت معاملي کي
اڻڻ رهڻ ڏنو. سنڌ جي سورتيندڻن
انجنيئر مسٽر ٽامپسن اڃا به هڪڙو
وڌيڪ دليل پيش ڪيو ته اسڪيم
عمل ۾ آڻڻ جهڙي ڪانهي.

انڊين ڪميشن رپورٽ ۾ ڏڪر
کان بچڻ لاءِ ڪرنل سرڪولن سي
اسڪاٽ مانسرف جي اڳواڻيءَ ۾
ڪميشن قائم ڪئي وئي ته هندستان

جي آياشي تي رپورٽ ڏني.
ڪميشن جي رپورٽ ۾ سنڌوءَ جي
تبدليل ٿيندڙ ٻيٽ وٽ بند ڪري
اڏاوت ڪئي اوڪو ۽ گهڻو مهانگو
ڪوٺيو ويو. رپورٽ جي ٻئي حصي
جي ۹۹ پٽن ۾ بند لاءِ بڪر واري
هنڌ کي ڪارائتو مڃيو ويو. ڇهه
ويو ”ان ۾ ڪو شڪ ناهي ته
سنڌوءَ تي بند لاءِ وڏو ڌڪ سناپ
هند روهڙي جي ويجهڙائي ۾ آهي.
نقشي تي نظر وجهڻ سان خبر
پوندي ته ان مان هاڻوڪي آياشي
سرشتي ڪي سولائي سان
گهٽجي سگهيو.“ اڳتي هلي
رپورٽ ۾ وڌيڪ ٻڌايو ويو ”هن
قسم جي وڏي اسڪيم عمل جوڳي
آهي، پر گهڻن عملي ڳالهين تي
ويچار ڪرڻو پوندو، جيڪي شايد
ان جي وسعت کي گهٽائين.“

پٽن ۹۹ ۾ بند جي رٿا
تي ٿلهي ليکي زابا ڏنا ويا، سي
هن ريت آهن: ”هن قسم جي
اسڪيم ڪارائتي آهي، ۽ شڪ
ناهي ته ڪجهه سال اڳتي گهرو
ويچار گهرندي، پر اسان ان جي
تڪڙي اهميت متعلق متاثر ناهيون
ٿيا. سنڌ ۾ ڏڪر نٿو اچي، نه
ان جي آبادي ڳٽيل آهي.
آياشي لاءِ وڻن ۾ اچڻ وارا اڪهر
مٿاهان ڪونهن ۽ اتي سورهيائي
جهڙا ڪي اهاءَ وڻن کان سواءِ
اڃا به عام طريقي تي آياشي ڪي
وڌائڻ جي گنجائش آهي. ان
هوندي به اسان سمجهون ٿا سنڌ
۾ آياشي جي ۽ سول عملدارن
کي ڪوشش وٺي چڱيءَ طرح
سان طئي ڪرڻ گهرجي ته سنڌ
۾ ڪهڙين ايراضين کي هاڻوڪي
سرشتي ذريعي سان يا سنڌوءَ منجهان
منڊائڻا واه ٻري تائين چڪي
وڃن سان ڪيئن وڌائي سگهجي
ٿو.“ رپورٽ ۾ وڌيڪ چيو ويو
”اسان ڏٺو آهي ته سنڌ جي
ڪئنالن سان هيستائين آياشي
هٿ ايندڙ ايراضي ڏهه هڪڙي
کان وڌيڪ ناهي.“ رپورٽ ۾

چيو ويو ته وڌيڪ سندن ڪئنالن
سان ان ايراضي ۾ وڌ ۾ وڌ
ڏهه هڪڙو واڌ ايندي، جنهن
لاءِ انهن ڪئنالن ٺاهڻ تي وڏو
خرچ ايندو.“ ساڳي پٽن ۾ هڪ
اهم ڳالهه اها به ڪئي وئي ته
”سنڌو مٿان بند واري سوال
ڪي ڇڏيو نه وڃي. انگ اکر ۽
معلومات گڏ ڪرڻ لاءِ ڪوشش
ڪئي وڃي. جيڪا سٺ ماهر
جي فيصلي ڏيڻ کان اڳ
ضروري آهي پوءِ پل اهي منصوبي
يا ان تي ايندڙ لاڳت کي عمل
جوڳو ٿي ڇو نه قرار ڏين. اهو
ممڪن آهي ته اهڙي مضبوط
اسڪيم جوڙي وڃي جنهن ۾
ڪاميابيءَ جو هر امڪان هجي.
ڪميٽي هاڻوڪي سرشتي واري
پاليسي ۽ سنڌ جي هاڻوڪي
ٻوڏين وارن ڪئنالن کي ان حد
تائين وڌائڻ ۽ توسيع جي سفارش
ڪري ٿي جنهن سان آياشي
هٿ ايندڙ ايراضي ۾ گهٽ ۾
گهٽ چار لک ايڪڙن جو
اضافو ٿئي.“

آئريل مسٽر جي ٻڌايو آر
مونيئر مئڪگزي آءِ سي ايس :
بمبئي سرڪار جي چيف
سيڪريٽري هئڻ جي حيثيت ۾
هي انڊين اريگيشن ڪميشن
اڳيان حاضر ٿيو. جنهن ڪميشن
جو پهريون اجلاس ۲۸ آڪٽوبر
۱۸۸۱ع تي لاهور ۾ ٿيو ته ان
جو افتتاح پنجاب جي ليفٽيننٽ
گورنر ڪيو، جنهن مونيئر
مئڪگزي هئڻ ڪري سنڌوءَ
مٿان بند ٻڌڻ جي فائدن
متعلق ڦاٽل ڪرڻ جي وڌ ۾ وڌ
ڪوشش ڪئي. جڏهن ڪميشن
جو هڪ ميمبر مرڪزي وزير ٿي
ويو تڏهن مئڪگزي کي اضافي
ميمبر ڪيو ويو. ڪميشن پوءِ سکر
جو دورو ڪيو ۽ ٿڌي تي ماڻهن
کان پڇا ڳاڙها ڪئي وئي. ان جي
نتيجي ۾ ۱۹۰۴ع ۾ هو سنڌ جو
ڪمشنر ٿي ويو.

سرابون ڄميو: ۱۸۹۸ ۾ سنڌ جي ڪوشنر هٿن جي حيثيت ۾ ۱۸۹۸ ۾ پنجاب ۾ ڪئنالن کولڻ جي سوال تي ڏيان ڇڪاڻائين.

مسٽر ڊائوسن: ۱۹۰۰ ۾ رور انڊس ڪميشن جي سيڪريٽري جي حيثيت ۾ مڪر واري هنڌ جي شروعاتي ڇاڇ جوڇ ڪئي ۽ اڳتي ايندين اريگيشن ڪميشن جي اڳيان پيش ٿيو ۽ جيڪا ٽياري ڪئي هئائين، تنهن کي ڪميشن پاران دلچسپ يادداشت نامو قرار ڏنو ويو.

ڊاڪٽر سمرس: سنڌ اريگيشن ڪميشن پاران ۱۹۰۱-۱۹۰۲ ۾ ڪيل مطالعي منجهان توڙي جو ڪن بدم عملي تجويزن جو نتيجو ڪونه نڪتو پر سگهو پوءِ سنڌو درياءَ جي کاٻي ڪپ واري ڊويزن جي سوينٽينگ انجنيئر ڊاڪٽر سمرس روهڙي کان دادو ڪئنال فلڊر تائين سروي ڪئي ۽ تسليم ڪيائين ته هن جي فيلڊرس ساڄي ڪپ واري ڪئنال کي فراهمي لاءِ سڪر وٽ بند جي ضرورت آهي. اڳتي هلي اها سروي هاڻوڪي روهڙي حيدرآباد ڪئنال جي سموري ايراضيءَ تائين وڌائي وئي. هند سرڪار ۽ بمبئي سرڪار ڏانهن موڪليل شروعاتي رٿائن ۽ ڪاٺن ۾ منظوري لاءِ اسڪيم پيش ڪئي جيڪا هنن ڳالهين تي مشتمل هئي:

۱- سڪر وٽ هڪ بئراج ۲- ساڄي ڪناري وارو هڪ ڪئنال

۳- روهڙي-حيدرآباد ڪئنال ۴- اڀرندو نارا ڪئنال.

جي ۱۹۰۶ ۾ سروي شروعات ۾ اريگيشن جي انسپيڪٽر جنرل جي حيثيت ۾ مٿئين واهن جا امڪان ڇاڇڻ لاءِ هن سنڌ جو دورو ڪيو ۽ ۱۵ آگسٽ ۱۹۰۶ تي پنهنجي نوٽ ۾ تجويز ڏنائين ته روهڙي وٽان بدم ۽

ڪئنالن ٺاهڻ لاءِ ڪم ڇڏائون ڪيون وڃن.

ڪرنل جي ڊبليو اوٽلي، ايل جيڪب، ڊبليو ايل ڪنٽرون، اي ايل ويب: لنڊن ۾ هندستان واسطي مهلڪي سيڪريٽري پاران ۱۹۱۳-۱۹۱۴ ۾ ڪميٽيءَ جا ميمبر مقرر ڪيا. حڪومت هندستان پاران تجويز منظور ڪري ۱۹۰۷ ۾ حڪم جاري ڪيا. بئراج ۽ ڪئنال واسطي مڪمل اسڪيم حڪومت هند کي موڪلي وئي جنهن ۾ سيڪريٽري آف اسٽيٽ ڏانهن سفارش ۾ رڳو بئراج ۽ روهڙي ڪئنال جي اڏاوت جي تجويز ڏني وئي. اڀرندي ناري ۽ ساڄي ڪپ وارن ڪئنالن جي تجويز وڌيڪ ويچار لاءِ بمبئي جهلي وئي. سيڪريٽري آف اسٽيٽ ۱۹۱۴ ۾ اهي تجويزون لنڊن ۾ هـ انجنيئرنگ جي ڪميٽيءَ اڳيان رکيون، جيڪي سر جي اوٽلي ۽ ميسرس، جيڪب، ڪنٽرون ۽ ويب هئا. هيٺين رپورٽ ۱۹۱۳ ۾ جاري ڪئي وئي، جنهن ۾ هي ڳالهون هيون:

(الف) منصوبو، حفاظتي آباءَ طور ضروري ناهي؛ (ب) منصوبو پيداواري ناهي؛ (ت) ٺاهڻو ايترو ته گهٽ آهي ان ڪري ڪاٺا لازمي طرح سان غير معمولي حد تائين ٿيڻ گهرجن جيئن اسڪيم ٺاهڻي جوڳي ٿئي.

(ث) بئراج جي ڪٽاڻ پوري آهي، ڊزائين تي چڱيءَ طرح سان ويچار ناهي ٿيل ان ڪانسواءِ ڪافي اسمن تي وڏو اختلاف راءِ ظاهر ڪيو ويو؛

(ج) بئراج کان سواءِ روهڙي ڪئنال جوڙڻ جو مطلب اهو ٿيندو ته هيءَ ڪئنال وڏي ايراضيءَ لاءِ فراهمي جو وسيلو بڻبو جيڪا هاڻي گهڻن ننڍن ڪئنالن ذريعي

آباد ڪئي وڃي ٿي. ننڍا ڪئنال هڪ ئي وقت ناڪام نه ٿيندا، ۽ جيڪڏهن ڪو هڪ ناڪام ٿيو ته ان جي اهميت ڪونه هوندي، پر روهڙي ڪئنال جي ناڪامي سموري ايراضي لاءِ هڪاڻ ٿيندي. توڙي جو اسڪيم غير پيداواري ۽ اڻ پوري هئي تڏهن به ڪميٽي سفارش ڪئي ته مڪمل اسڪيم ٺاهي وڃي ۽ تيار رڪي وڃي. هنن چيو ته سنڌ توڙي جو ماضيءَ ۾ نه ڀرڳيو آهي، پر اڳتي هلي ان کي ضرور نقصان رسندو ۽ ان حالت ۾ خرابي ختم ڪرڻ لاءِ آباءَ ورتا وٺڻ، پوءِ ڀلي انهن جو جواز نه هجي ۽ ڪٿي غير پيداواري هجن.

اي اي مسٽر: آڪٽوبر ۱۹۵۵ ۾ ايگزيڪيوٽو انجنيئر مسٽر اي اي مسٽر کي سنڌ جي چيف انجنيئر سان هڪ خاص ڊيوٽي تي رکيو ويو ۽ سندس ڪم مڪر بئراج منصوبي تي نظر ڏيڻي ڪرڻ هو ۽ پهرين سيپٽمبر ۱۹۱۹ تي هن نئون منظور ٿيل عارضي، مڪر بئراج پروجيڪٽ ڊسٽرڪٽ ڪولي، پر ٻئي ڏينهن تي سندس جاءِ تي هڪ ٻيو ايگزيڪيوٽو انجنيئر رکيو ويو ۽ هو فوجي ڊيوٽي تي رهيو. انهن تجويزن تي عمل ڪندي وڌيڪ بئراج ڪي ٻيهر ڊيزائن ڪرڻ ۾ سمورن ڪئنال مرستن کي ٻيهر ڊيزائن ڪرڻ جو ڪم مسٽر مسٽر جي حوالي ڪيو ويو ۽ ان لاءِ جنوري ۱۹۱۸ ۾ ڪميس فوجي ڊيوٽي تان سڌايو ويو. حقيقي بئراج لاءِ رٿائون ۽ ڪاٺا آڪٽوبر ۱۹۱۹ ۾ ايگزيڪيوٽو انجنيئر مڪر بئراج پروجيڪٽ ڊويزن پاران مڪمل ڪيا ويا هئا. سمورو منصوبو بمبئي سرڪار پاران، هند سرڪار وٽ پيش ڪيو ويو ۽ ۱۶ ڊسمبر ۱۹۲۰ تي موڪلي ليڊر ۾ سيڪريٽري آف اسٽيٽ ڏانهن مضبوط سفارش

جسي بئراج واري خواهش ڪي
ورجائين.

مراسمينگ ايڊيلبي: هن
لاڙڪاڻي ڪميٽي ڏانهن
ڌيان ڇڪرايو ۽ پنجاب منجهان
پاڻيءَ جي لهڻ وارن اثرن تي
راءِ ڏنائين.

ايف ڊي. ووڊس سي آءِ اي
ڪجهه وقت پنجاب جو چيف
انجنيئر هو ۽ جن جون ۱۹۲۲ ۾
رائل سوسائٽي آف آرٽس اڳيان
هندستان ۾ آبپاشيءَ جي معاملي
تري رپورٽ پيش ڪيائين. هن
گڏجاڻيءَ ۾ گهڻائي سڪي انجنيئر
۽ ٻيا ماڻهو شامل ٿيا جن مختلف
واڌا ڏنا. انهن مان ڪجهه
تقيدون هن ريت آهن:

(الف) ڊيزائنون غلط آهن؛

(ب) اڏاوتي طريقا مناسب
ڪونهن؛

(ت) آبپاشي هٿ ڀڃڻ
ايراضيءَ وڌاءِ تي ڀڃڻ آهي؛
(ث) اسڪيم مالي خرچ ۾
پري سگهندي.

گهڻي سي آءِ اي: سنڌ جو
چيف انجنيئر هو بعد ۾ بمبئي ۾
چيف انجنيئر هو. هن قابليت سان
منصوبي جي انجنيئرنگ وارن
پهلون کڻي ضابطي ۾ رکيو. اي اي
مسٽر جي ڪم جي نگراني به
ڪيائين.

سي اس هريسن: هند سرڪار
وت منصوبي پيش ڪرڻ کان پوءِ
پهرين فيبروري ۱۹۲۱ ۾ ٽين
سپرنٽنڊنسي ٽائمر ڪئي وئي ۽
عهدي تي مسٽر سي اس سي
هريسن کي رکيو ويو، ۽ ڪنهن
مگر بئراج پروجيڪٽ نگران
سپرنٽنڊنٽ انجنيئر به ڪيو ويو.

دي وائٽ آفيسر اي اس
مانٽيگ: جون ۱۹۲۱ تي بادشاهه
سلامت جي هن سيڪريٽري آف
انسٽيٽ هند سرڪار کي ٻڌايو ته
منصوبو ٽيگهنگي ۽ انتظامي
نظم ۽ نگاهه کان منظور ڪيو ويو.

اسڪيم ٺاهڻ ۾ ٽي سال لڳا ۽
بمبئي سرڪار ۽ هند سرڪار جي
مرضي حاصل ڪرڻ لاءِ ارڙهن
مهينا محنت ڪيائين. هينريءَ جي
هن ڪم تي منظوريءَ جي مهر
ان وقت لڳي جڏهن هند سرڪار
سرڪاري طرح پٿرائي ڪئي:

”اسين سمجهون ٿا ته هيءَ
اسڪيم جڏهن تعمير ڪئي وئي
ته سنڌ جي زراعت ۾ انقلاب اچي
ويندو ۽ اها هندستان جي وڏي
وڏ خوشحال خطن منجهان هڪ
ٿي ويندي. هن وڏي وڏ اطمینان
جو ڳي حاصلات جو مهر و بنيادي
طرح مان مستحڪم جسي ڪمشنر
آئرنل مسٽر ايڇ ايس لارنس تي
آهي، جنهن مختلف ڪارڻن ۾
مقامي اختيارن جي اختلافن تي
ضابطو ڪيو، جن سبب ماضيءَ ۾
اسڪيم جي تياريءَ ۾ رٿه ڪون
پيون.“

مر مانٽيگ ڊي وي: سول ۽
ملڪري گزيٽ جي ايڊيٽر ۽
ڪراچيءَ جي ممتاز شهري جي
حيثيت ۾ هن پروجيڪٽ جي
هٿواري ڪندي ڪراچي ۽ سنڌ
لاءِ ان جي تڪميل باعث ٿيندڙ
اهميت کي اجاگر ٿي ڪيو. هن
ان ڪري هن ريت بيان ڪيو:
”اهڙو ڪم جنهن جي ساراهه
تشبهون به نه ڪري سگهجن ۽
ايندڙ نسل خاطريءَ سان ان کي
دنيا جو هڪڙو انگريز عجوبو
سمجهندا.“

غلام محمد ڀرڳڙي: هي
هر سال سنڌ جي صوبائي ڪانفرنس
ڪوٺائيندو رهيو ۽ هر سال مگر
بئراج منصوبي جي بهادري
سان پنهنجي وائي ڪندو رهيو.
هن ڪيترا ڀيرا بمبئي جي
گورنر سان ملاقاتون ڪيون.
۱۹۱۸ ۾ سبھ هرنندڙ سان گڏ
انڊيا لاءِ سيڪريٽري آف انسٽيٽ
مسٽر ايڊون مانٽيگ سان ملاقات
ڪيائين ۽ وري سنڌ جي هوار

ڪندي چيو ويو ته هو سمجهن
ٿا ته بئراج جي لاڳت ۾ فولاد ۽
لوهم واسطي ۱۲۵ لک ۽ بئراج
جي پلانٽ واسطي ۱۳ لک
رهيا وڌيڪ گڏايا وڃن. ماڳهي
ليٽر ۾ هند سرڪار ٺاهڻ ڪمپنيءَ
پاران بئراج جي ٺاهڻ جي
ڳالهين جو ذڪر به ڪيو ويو،
جيڪي ۱۹۱۳ واري رپورٽ ۾
چيون ويون هيون.

مسٽر مسٽر لائڊ بئراج سرڪل
جو پهرين جولاءِ ۱۹۲۳ کان بئراج
جي تڪميل يعني ۲۷ اپريل
۱۹۲۴ تائين سپرنٽنڊنٽ انجنيئر هو.
مر مانٽيگ لائڊ سول: آبپاشي
جي انسپيڪٽر جنرل هئڻ جي
حيثيت ۾ هن ۷ جنوري ۱۹۱۶ تي
تري هڪ ٽيڪنيڪل نوٽ
تيار ڪيو. هن جي يادگار ڪم
ڪائس پوءِ ايندڙ س ٽاسس وارڊ کي
بئراج جي ٽيڪنيڪل تفصيل ٺاهڻ
۾ رهبر عنصر طرز مدد ڏني. مر
ٽاسس وارڊ: هن پروجيڪٽ متعلق
انسپيڪٽر جنرل آف اريگيشن وارو
نوٽ ۲۲ مارچ ۱۹۱۷ تي ٺاهيو ۽
سنڌ جي چيف انجنيئر ڏانهن روانو
ڪيو ۽ ان ۾ ڪافي تجويزون
ڏنيون.

سي ايلن: هي مسٽر بيڪر
مان گڏ ايگريڪيٽو انجنيئر هو.
هنجي مسٽر سي ايل بيڪر سان
گڏيل رپورٽ بئراج منصوبي جي
منظوري ۾ مدد ڏني. لارڊ چيمسفورڊ
جي مانٽيگ ڏانهن موڪلڻ مشهور
خط ۾ انجو ذڪر آهي.

ايڇ ايس لارنس سي ايس آءِ:
سنڌ هو ۱۹۱۷ کان ۱۹۲۰ تائين
ڪمشنر هو ۽ مختلف ڪارڻن جي
مقامي اختياري جي اختلافن تي
ضابطو ڪيائين. هن پنهنجي گهٽ
عملي هوندي پروجيڪٽ کي
تفصيل سان مڪمل تيار ڪيو.

مسٽر لارنس: مسٽر لارنس
جي حياتيءَ جي احوال واري
ڪتاب ۾ لکي ٿي ”هينريءَ کي

آهي څو هن کمر لاء نښي مهمه
کرن واسطوي وديک معلومات
گهريل آهي. ان کانپوء وارن اړخ
سهمين ډر هي معاملو بېخي سرکار
په هند سرکار جي وچېر بېست هيت
رهيو. نيم پېنځه سي سرکاره-ن
سيکريټري آف اسټيټ وچ ډر
معاملو نيري ورو. جون ۱۹۲۳ ډر
سيکريټري آف اسټيټ، بېخي
سرکار جي قانون ساز کانسول
پاران منظور کړي هکرم ډنو
ورو ته پورين جولاء ۱۹۲۳ کان
اڏاوت جو کمر شروع کيو ويي.
سر چيمپلس ايچ سينلاويو،
کي ټي ايلي ايلي ډي: ه-ن ۹
جون ۱۹۲۳ نسي بېخي لېجسليټو
کانسول جي گڏجاڻي ډر ټهراء
کيو. ه-سي کانسول سکر
بشراج منصوبي کي منظور کړي
ټي، جنهن کي سيکريټري آف
اسټيټ جي منظوري ملي چکي
آهي ۽ کانسول ډر گورنر کي
سفارش کي ټي ويي ته جيترو
جلد ممکن ٿي سگهي کمر
شروع کرايو ويي. ان کانپوء
ټهراء پاس ٿي ويو.

مرجارج لائين: جولاء ۱۹۲۳ ډر
بېخي سرکار لاء کاتي، سيکريټ
لوکل بورډ جي گڏيل راء سان
پيش منظور ٿيل ټهراء نسي عمل
کندي هکرم جاري کيو ته
بشراج کي بېخي جسي گورنر سر
جارج لائين جسي نالي سان ملو
ويندو. مر جارج لائين اڳتي هلي
وانسراء ٿيو. هن جسي ټي ڏاهپ
مخالف ۽ پښتسي ارادي سان بشراج
تکميل تي پور.

جي اين گووالي: سکر بشراج
جي قيام ډر شاملي نالن منجهان
گهڻا قلمبند کونه ڪيا ويا آهن،
۽ گهڻن کي گهٽ ياد ڪيو ويو
آهي. انهن منجهان هڪ جي اين
گووالي آهي جنهن ايم مسٽر جي
نسابي کندي سندس بلد کني
۽ سهڪار ڪيو. هو اين اي ډي

انجنيئرنگ ڪاليج جو پرنسپال هو
گهريل تربيت وارا ساڻهو سڀيا
ڪيائين جن بشراج جي منچال ۽
ان کي هلائڻ جو کمر هت ډر
کنيو. مسٽر گووالي اهو فرضي
موجوده آباشي، سول ۽ پبلڪ
هيلٿ جي ابي وانگر پورو ڪيو.
ورهائي کان سگهو پوء جڏهن
بشراج جي اڏاوت لاء خطرو پيدا
ٿي ويو هو، تڏهن مسٽر گووالي
پونسا کان ڪهي آيو ۽ ڪارائين
مشورن سان اهو خطرو تار تار ٿين.
هيندي وڏي ڪارائتي کمر لاء
ماڻهن جو هجوم هو، جنهن ان جو
بنیاد وڌو. افتتاحي تقريب وٽ
جساري ڪيل ڪتابڙي ډر ان
مهوري عملي جو تعداد ۱۷۹
چاٽايو ويو، ۽ اچو ته انهن کي
سلام هڪريون.

هيندي وڏي يادگار کمر ډر
بهادري سان هيو وڻندڙ سکر
ماڻهن جا نالا الف بي واري
حساب سان هتي چاٽاين ٿا،
جيڪي ڌار ڌار وٽن تي ڌار
هندن تي کمر ڪندا ويا.

سرنٽنٽ انجنيئر روهڙي
ڪئنال سرڪل مسٽر ٽي
اي انجنيئر ايگزيڪيوٽو انجنيئر
روڙي ڪئنال ڊويزن آف خانپور
جي آر ڪولا با والا. سرنٽنٽنگ
انجنيئر نارت ويسٽرن سرڪل
ڊيلو اين ڪرٽ ڊيلو سرنٽنٽنگ
انجنيئر نارت ويسٽرن سرڪل
مسٽر اي گورڊون. سرنٽنٽنگ
انجنيئر نارت سرڪل مسٽر ڊيلو
ڪرڪ پٽرڪ. سرنٽنٽنگ
انجنيئر روهڙي ڪئنال
سرڪل مسٽر ايس اي ايم ليرس،
جوانٽ چيف انجنيئر فار سنٽ
مسٽر سي او لائوزلي. سرنٽنٽنگ
انجنيئر ويسٽرن سرڪل مسٽر آر
بي مچڪان. سرنٽنٽنگ انجنيئر
نارت ويسٽرن سرڪل مسٽر ٽي
ايس ميسر چنڊاڻسي، چيف انجنيئر
لائين بشراج لائين ڪئنال

ڪنسٽرڪشن مسٽر سي ايس
مولڊ. ايگزيڪيوٽو انجنيئر روهڙي
ڪئنال ڊويزن ايمر هڪ مسٽر
ايس بي مٿراسي، سرنٽنٽنگ
انجنيئر لائين بشراج سرڪل مسٽر
ايچ ڊيلو آڊين ليلار. سرنٽنٽنگ
انجنيئر ايسٽرن نارا سرڪل مسٽر
ڊي آر ساگنسي، سرنٽنٽنگ
انجنيئر نارت ويسٽرن سرڪل
ڊي ڪسٽر ڊي آر سندر والا،
سرنٽنٽنگ انجنيئر نارت ويسٽرن
سرڪل مسٽر اي بي وانسن.

سي ايس ايم هڪ، آء سي ايس:
جنوري ۱۹۱۸ ډر ه-ن کي
ٻي ڊيلو ڊي جي مسٽر سي اين
لن سان امپيشل ڊيوٽي تي رکيو
ويو ۽ هن ڊيزاين متعلق ڪافي
سوالن تي بهت ۽ نظر ثاني جو کمر
ٿيو. پوء هڪ، بشراج جي روڊن ۽
انٽرسي هلائڻ چلاني جو کمر
هت ډر کنيو.

ايچ ڊائو، سي آء اي،
آء سي ايس ۽ هي جنوري ۱۹۱۷
کان ۱۹۲۳ تائين لائين بشراج
جو روڊن آسرو هو. (ڪراچي ۽ ڊائر
ميجيڪل ڪاليج هن جي
نالي سان آهي)، پنهنجي عرصي
ډر هن سرڪاري زمين جي وڪري
جو پروگرام ڪيو. هن صاف طرح
سان پٽايو ته جيڪڏهن پڇڙي
وارن کي خاطريء سان پائي ته
ڏنو ويو ته ان سان زمين خريد
ڪندڙن جي بي همٿي ٿيندي ۽
زمين جو ملهه گهٽجي ويندو جنهن
جا بشراج واري منصوبي جسي
ڪارائتي هئي تي خطرناڪ اثر
ٿيندا.

انسٽروانزري ڪميٽي: جنهن
ٽي لائين بشراج منصوبي جسي
منظوري ڏني وڃي ته سرڪاري
۽ غير سرڪاري ماڻهن جي گڏ
هڪ صلاحڪر ڪميٽي سنڌ جي
ڪمشنر جي اڳواڻي هيٺ ٺاهي
وئي جنهن جو مقصد سنڌ ڇر زري
ترقي سڀي وسچار ڪرڻ هو. ان

ک. سوا به آزاد کوميون ځايون وروڼ، جن هر هک سرکاري عملدار واري استنبانگ کميټي ۽ پسي غير سرکاري ماڼهن جي صلاحکار کميټي، انهن جو ڪم بهراج اسڪيم هلائڻ لاءِ هڪومت جي مدد ڪرڻ هوه. انهن مان هر هک کي "لانسډ بهراج اسٽنبانگ کميټي" ۽ "لانسډ بهراج انډوانيزري کميټي" سڏيو پئي ويوه. اسٽنبانگ کميټي هين عملدارن تي پتل هڻي، چيهرن، ڪمشنر، منسٽر، سديدهن، منسٽر جو چيف انسپيڪٽر، منسٽر جو انٽي چيف انسپيڪٽر، روښو آفيسر لانسډ بهراج انډوانيزري

ڪمشنر ڪشن، منسٽر جو چيهرن انډوانيزري آفيسر ڪنزروٽر آفيسر (منسٽر ڪرڪل).

انډوانيزري کميټي ۾ هي ماڻهو هڪ منسٽر مان چيهرن منسٽر جهمشيد اين آر مهٽا، منسٽر سر شاهنواز خان، غلام مرتضيٰ خان يڏو، هکي تي، سي آءِ اي، اوسي اي، ايس. ايل. سي، خان بهادر الله بخش، حاجي محمد عمر، ايسر ايل سي. راءِ بهادر ڏارو مل، بلارام، حاجي محمد الله هارون، ايسر ايل اي، منسٽر درشن سنگهه، ماهو هک سنگهه بخش، پريزيڊنسي جي باقسي هکي مان منسٽر اسٽيج ايسر بگه وائسڊر (ڪراچي جي واپسار واري ايوان

جو عيوضي)، خان بهادر محمد اللطيف حاجي هڪرت خان، ايسر ايل سي. سردار گنگو راءِ ناوانڻ راءِ محمد او ايسر ايل سي اي، منسٽر هال جي ٽائڻ. منسٽر هين پيساني عمل پياڻي لاهي.

۳ جنوري ۱۹۴۲ تي اول آف ويٽنگن لانسډ بهراج ۽ ڪمشنر جو افتتاح ڪيو. لارڊ ويٽنگن ان وقت وائسراءِ ۽ انډوانيزري جو گورنر جنرل هوه. افتتاح تي لڏن ڏانهن پٿرائي ڪئي ته تمام وڏي اهميت وارو هسي ڪم لکين ايڪٽن کي آبادي هين آڻندوه.